

Σικελιανός και το θέατρο

ΕΘΝΙΚΟ
ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Ο Σικελιανός ΚΑΙ ΤΟ Θέατρο

Ελληνικά
Γράμματα

Επιμέλεια
Κυριακή Πετράκου
Αγνή Τ. Μουζενίδου

Βιβλιοθήκη
Φιλοσοφική
Σχολή

889.
23
ΣΙΚΑ
ΠΕΤΚ
σ
2003

ΕΚΠΑ

9 789604 063772

ISBN 960-406-377-4

Οργάνωση Ημερίδας: Κυριακή Πετράκου, Αγνή Τ. Μουζενίδου

Σελιδοποίηση: Μαρίνα Μπίτσικα
Εξώφυλλο: Κώστας Χουχουλής

Copyright © 2003 «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ»
για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Εκδόσεις «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ»
Εμμ. Μπενάκη 59, 106 81 Αθήνα. Τηλ.: 210 3891800 - Fax: 210 3836658
web:www.ellinikagrammata.gr

Βιβλιοπωλεία

- Γ. Γενναδίου 6, 106 78 Αθήνα. Τηλ.-Fax: 210 3817826
- Στοά Ορφέως, Στοά Βιβλίου, Πεσμαζόγλου 5, 105 59 Αθήνα.
Τηλ.: 210 3211246

Κεντρική διάθεση

- Ζωοδ. Πηγής 21 & Τζαβέλλα 1, 106 81 Αθήνα.
Τηλ.: 210 3302033 - Fax: 210 3817001
- Μοναστηρίου 183, 54 627 Θεσσαλονίκη.
Τηλ.: 2310 500035 - Fax: 2310 500034
- Μαζώνος 1 & Καρόλου 32, 262 23 Πάτρα.
Τηλ.: 2610 620384 - Fax: 2610 272072

ISBN 960-406-377-4

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Ο ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

επιμέλεια

Κυριακή Πετράκου, Αγνή Τ. Μουζενίδου

Πρακτικά ημερίδας
για την επέτειο των 50 χρόνων
από τον θάνατο του Άγγελου Σικελιανού

17 Δεκεμβρίου 2001
Πανεπιστήμιο Αθηνών
Αμφιθέατρο «Ιωάννης Δρακόπουλος»

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΑΘΗΝΑ 2003

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Αρ. α.σ. .... 8682 .....

Τετ. α.σ. ....

Αρ. α.σ. ....

889.

23

ΣικΑ

ΠετΚ

σ

2003

Bib# 344713

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	11
Μαντώ Μαλάμου	
Μύθος και ιστορία στο θέατρο του Σικελιανού	15
Βρασίδης Καραλής	
<i>Ο Χριστός στη Ρώμη</i> του Άγγελου Σικελιανού: μια πρόταση ανάγνωσης και τοποθέτησης	29
Μιχάλης Πιερός	
Για τη δραματική ταυτότητα του έργου <i>Χριστός λυόμενος</i> ή <i>Ο Θάνατος του Διγενή</i> του Άγγελου Σικελιανού	47
Κώστας Γεωργουσόπουλος	
<i>Ο Θάνατος του Διγενή</i>	55
Βάλτερ Πούχνερ	
Η συνέχιση των Δελφικών Γιορτών. Η υπαίθρια παράσταση του <i>Διθύραμβου του Ρόδου</i> του Άγγελου Σικελιανού, στο λό- φο του Φιλοπάππου, στις 24 Απριλίου 1933. Μαζικό θέαμα και απαγγελία ποίησης	63
Κυριακή Πετράκου	
Η πρόσληψη των παραστάσεων των έργων του Σικελιανού ...	87
Λία Παπαδάκη	
Η μόδα της αναβίωσης του υπαίθριου θεάτρου και η Δελφική Προσπάθεια	111
Βαρβάρα Γεωργοπούλου	
Οι Δελφικές Γιορτές και η θεατρική κριτική της εποχής ...	127
Άννα Συνοδινού	
Η εμπειρία μιας ηθοποιού από τον ρόλο της Σίβυλλας	145
Παράρτημα φωτογραφιών	159

Πρόγραμμα

15.30'

Προσφωνήσεις από τον πρόεδρο του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών καθηγητή κ. Σπύρο Α. Ευαγγελάτο και τον πρόεδρο της Επιτροπής Επετειακών Εκδηλώσεων για τους Γ. Ξερόπουλο, Α. Παπαδιαμάντη, Α. Σικελιανό του Υπουργείου Πολιτισμού, καθηγητή του Τ.Θ.Σ., κ. Νάσο Βαγενά.

Α' συνεδρία

Πρόεδρος: **Βάλτερ Πούχνερ**

15.40'

Μαντώ Μαλάμου

Φιλολογος – υποψήφια διδάκτωρ Νεοελληνικής Φιλολογίας
«Μύθος και ιστορία στο θέατρο του Σικελιανού»

16.00'

Βρασίδης Καραλής

Επίκουρος Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας Παν/μίου Sidney
«Εικόνα, μύθος και μυστήριο στο δραματικό έργο του Σικελιανού»

16.20'

Μιχάλης Πιερός

Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Κύπρου
«Σχόλια για τη δραματική ταυτότητα του *Θανάτου του Διγενή*»

16.40'

Κώστας Γεωργουσόπουλος

Φιλολογος – Κριτικός – Διδάσκων Τ.Θ.Σ.
«*Ο Θάνατος του Διγενή*»

17.00'

Συζήτηση

17.30'

Διάλειμμα

Β' συνεδρία

Πρόεδρος: **Μιχάλης Πιερίης**

18.00'

Βάλτερ Πούχνερ

Θεατρολόγος – Καθηγητής – Αντιπρόεδρος Τ.Θ.Σ.

«Η παράσταση του *Διθυράμβου του Ρόδου*, στην Αθήνα, το 1933»

18.20'

Κυριακή Πετράκου

Θεατρολόγος – Λέκτωρ Τ.Θ.Σ.

«Η πρόσληψη των παραστάσεων των έργων του Σικελιανού»

18.40'

Λία Παπαδάκη

Διδάκτωρ Φιλολογίας

«Η μόδα της αναβίωσης του υπαίθριου θεάτρου και η Δελφική Προσπάθεια»

19.00'

Βαρβάρα Γεωργοπούλου

Φιλολόγος- Θεατρολόγος – Υποψήφια διδάκτωρ Τ.Θ.Σ.

«Οι Δελφικές Γιορτές και η θεατρική κριτική της εποχής»

19.20'

Άννα Συνοδινού

Ηθοποιός

«Η εμπειρία μιας ηθοποιού από τον ρόλο της Σίβυλλας»

19.40'

Συζήτηση

20.00'

Δεξίωση

20.30'

Προβολή της ταινίας του **Λάκη Παπαστάθη** *Δελφικές Γιορτές* (διάρκεια: 50')

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το ενδιαφέρον του Άγγελου Σικελιανού (1884-1951) για το θέατρο χρονολογείται από τα πρώτα χρόνια της καλλιτεχνικής σταδιοδρομίας του: το 1901, προτού δημοσιεύσει το πρώτο του ποίημα, εμφανίζεται στη Νέα Σκηνή του Κωνσταντίνου Χρηστομάνου ως ηθοποιός-μύστης και μάλιστα στο εναρκτήριο έργο της, την *Άλκηστη* του Ευριπίδη (μέλος του χορού). Κατόπιν έπαιξε μερικούς ακόμα μικρούς ρόλους σε έργα ρεπερτορίου όπως η *Αγριόπαπια* του Ίψεν και η *Λοκαντιέρα* του Γκολντόνι, ως το 1903. Θα πίστευε κανένας ότι η περιλάλητη ομορφιά του και η ηχηρή φωνή του αποτελούσαν καλή βάση θεατρικής παρουσίας. Εν τούτοις οι κριτικές για την υποκριτική του ήταν τόσο αποθαρρυντικές, ώστε εγκατέλειψε την προσπάθεια και αφοσιώθηκε στην ποίηση, η οποία ήταν και ο προορισμός του όπως αποδείχθηκε. Εφόσον έγραφε, ήταν φυσικό να στραφεί στη δραματογραφία. Σύμφωνα με μια μαρτυρία, το 1905 έγραψε μια τραγωδία, *Τα φτερά του Ίκαρου*, ίσως μια προδρομική μορφή του ώριμου έργου του *Ο Δαίδαλος στην Κρήτη*, ενώ άρχισε να γράφει τον *Ασκληπιό* – την ημιτελή του τραγωδία – από το 1917. Τα θεατρικά του έργα τα έγραψε στην τελευταία περίοδο της ζωής του, μολονότι ορισμένα από αυτά είχαν συλληφθεί και γραφεί αποσπασματικά πολύ νωρίτερα.

Η επανάκαμψή του στη θεατρική ζωή έγινε το 1927 και το 1930, με τις Δελφικές Γιορτές, η θριαμβευτική επιτυχία των οποίων υπήρξε τόσο επίκαιρη, όσο και διαχρονική. Στην ουσία δημιούργησαν το μοντέλο που ακολουθήθηκε έκτοτε και μέχρι σήμερα σε έναν από τους σημαντικότερους τομείς του νεοελληνικού θεάτρου: την αναβίωση του αρχαίου δράματος. Υπαίθριες παραστάσεις κατά προτίμηση σε αναστηλωμένα αρχαία θέατρα, φεστιβάλ, έμφα-

ση στη λειτουργία του χορού (το τελευταίο στοιχείο οφείλεται στην Εύα Σικελιανού).

Φαίνεται ότι οι Δελφικές Γιορτές ενίσχυσαν την κλίση του στη δραματογραφία, γιατί κατόπιν ολοκλήρωσε πέντε έργα και ασχολήθηκε ξανά με το έκτο. Υπάρχουν αναφορές και για άλλα δράματα που άρχισε και σκόπευε να γράψει, όπως ο *Λόρδος Μπίρον*, *Ο Δαίδαλος στη Σικελία*, *Αριάδνη*, *Πλήθων*, *Σίμων ο Μάγος*. Είναι όλα ποιητικά δράματα, που ακολουθούν τη φόρμα της τραγωδίας, θα μπορούσε κανείς να τα αποκαλέσει τραγωδίες, όπως συνηθίζεται, αν δεν ληφθούν υπόψη πολύ αυστηροί ορισμοί του τραγικού στοιχείου.

Τα έργα αυτά είναι: *Ο τελευταίος Ορφικός Διθύραμβος* ή *Ο Διθύραμβος του Ρόδου* (1932), η *Σίβυλλα* (1939-1940), *Ο Θάνατος του Διγενή* ή *Χριστός Ανόμενος* (1945-1946), *Ο Δαίδαλος στην Κρήτη* (1942-1943), *Ο Χριστός στη Ρώμη* (1946), *Ασκληπιός*, που άρχισε να γράφεται το 1917, εκδόθηκε τελευταίο (1954) και είναι ημιτελής.

Φυσικά δεν είναι η πλοκή θεμελιώδης αρετή των μεγαλόπρεπων αυτών ποιητικών έργων, αλλά πρωτίστως ο στίχος, σύνθετος και δυσπρόσιτος συχνά, αλλά ταυτόχρονα εξαιρετικός· πρόκληση για ηθοποιούς με ιδιαίτερα υποκριτικά προσόντα και εκπαίδευση στον έμμετρο λόγο, όσο και για θεατές διατεθειμένους να καταβάλουν διανοητική προσπάθεια ώστε να τον κατανοήσουν και να τον απολαύσουν. Είναι αξιόλογα για ανάγνωση – ορισμένοι θεατράνθρωποι πιστεύουν μόνο για ανάγνωση – αυτόνομα λογοτεχνικά έργα. Στην παράσταση προβάλλουν λαμπρές εντυπωσιακές εικόνες και σκηνές, υπερμεγέθεις θεατρικούς χαρακτήρες που δύναται να πάρουν εύκολα την υπόσταση συμβόλων – αυτός ήταν άλλωστε ο προορισμός τους από τον ποιητή. Προσφέρουν τη δυνατότητα υπεραπογωγής, είδος πάντα δημοφιλές ιδιαίτερα σε εξαιρετικές περιπτώσεις φεστιβάλ, εορτασμών και επετείων. Ο Σικελιανός όμως δεν είχε τόσο μέτριες φιλοδοξίες για τα έργα του. Όπως αποκαλύπτουν τα ίδια τα κείμενα, αλλά και η εισαγωγή που δεν παρέλειψε να γράψει για κάθε έργο, το βασικό του κί-

νητρο ήταν φιλοσοφικό - ιδεολογικό. Καθώς, παρά τις αμφισβητήσεις που δέχτηκε, δεν έπαψε ούτε στιγμή να πιστεύει στον εαυτό του, επιθυμούσε να προβάλλει πολιτικά ιδανικά και κανόνες του βίου στον άνθρωπο· επεδίωξε οι ιδέες του να είναι εκφρασμένες συμβολικά και μυθολογικά, όχι όμως υπερβολικά αφηρημένες ή κρυπτικές, όπως κάποτε φαίνεται στην πρώτη προσέγγιση. Το 1943 έγραψε «... η Τραγωδία θα ξαναγεννηθεί... μέσ' από το περισσότερο αίμα που να χύθηκε ποτέ στην Ιστορία... Ποια άλλη οργανικότερη λοιπόν στιγμή για να συμφιλιωθεί και πάλι ο Ποιητής με τη βαθύτερη συγχρόνως και πλατύτερη αποστολή του;... Είν' ανάγκη τώρα να τονίσω ολότελα, σε τούτο το σημείο, τη φοβερή ευθύνη των Ποιητών; ... ποιοι άλλοι αν όχι οι Ποιητές, υποχρεώνονται να δώσουν και να ολοκληρώσουν στη συνείδηση του κόσμου τον πρεσβυτάτο του, αλλά στο βάθος εντελώς καινούργιο του και καθαρισμένο μες στο ίδιο του το αίμα, τούτο Μύθο;». Η βασική έννοια που διερευνά είναι αυτή της ελευθερίας σε ποικίλες μορφές και εκφάνσεις της, συμβαδίζοντας με τις δεσπόζουσες του ευρωπαϊκού φιλοσοφικού προβληματισμού μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αν και ο Σικελιανός, όταν έγραφε τα περισσότερα έργα του, ήταν ηλικιωμένος και με κλονισμένη υγεία, το πνεύμα του παρέμενε ακατάβλητο. Η κοσμοθεώρησή του ανανεώθηκε από την τρομερή ιστορική εμπειρία και στράφηκε σε νέες κατευθύνσεις.

Η ημερίδα με θέμα «Ο Σικελιανός και το θέατρο» οργανώθηκε, με την υποστήριξη του Υπουργείου Πολιτισμού (Εθνικό Κέντρο Βιβλίου), από το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο πλαίσιο των επετειακών εκδηλώσεων για τα 50 χρόνια από τον θάνατο του Άγγελου Σικελιανού. Ευχαριστούμε το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου γι' αυτό, καθώς επίσης και για τη χρηματοδότηση της έκδοσης του παρόντος τόμου. Ευχαριστούμε το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος για την παραχώρηση δημοσιευμάτων τύπου και το Κέντρο Μελέτης και Έρευνας του Ελληνικού Θεάτρου – Θεατρικό Μουσείο για το φωτογραφικό υλικό.

Κυριακή Πετράκου – Αγνή Τ. Μουζενίδου

ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ

Μαντώ Μαλάμου

*«Φιλοσοφικώτερον και σπουδαιότερον
Ποίησις Ιστορίας εστίν· η μὲν γάρ ποιήσις μάλλον
τα καθόλου, η δ' Ιστορία τα καθ' ἕκαστον λέγει».*

Τον ανωτέρω αφορισμό του Αριστοτέλους προσυπογράφει ανεπιφύλακτα ο Άγγελος Σικελιανός, αρνούμενος κατά τα άλλα τον συγγραφέα της *Ποιητικής* ως «λογοκράτη και ανεπαρκή» για την κατανόηση της τραγωδίας¹.

Τι σχέση όμως έχει η Ιστορία με το θέατρο του Σικελιανού; Την μεγίστη κατά την άποψή του, διατυπωμένη κατ' επανάληψιν στα θεωρητικά κείμενα του *Πεζού Λόγου* του και εμφαντικά επαναλαμβανομένη στις εισαγωγές όλων των τραγωδιών του: κατ' εξοχήν δε στις δύο τελευταίες: στον *Θάνατο του Διγενή* και στον *Ασκληπιό*. Στην τελευταία μάλιστα ομολογεί απερίφραστα ότι σκοπός του είναι να δώσει με το Θέατρο μια ιστορική σύνθεση, ανάλογη με εκείνη του Dante για την Ιταλία της εποχής του, την οποία αδυνατούν να προσφέρουν οι ιστορικοί με την αναλυτική εξιστόρηση των γεγονότων, εφ' όσον «είναι άνθρωποι των γεγονότων και των επειδή»².

Πώς όμως αντιλαμβάνεται την Ιστορία ο Σικελιανός;

---

1. Άγγελος Σικελιανός, *Πεζός Λόγος*, τόμ. Γ', Ίκαρος, Αθήνα 1980, σ. 127.

2. Άγγελος Σικελιανός, *Θυμέλη*, τόμ. Γ', Ίκαρος, Αθήνα 1975, σ. 120.

Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΣΤΗ ΡΩΜΗ
ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ:
ΜΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ
ΚΑΙ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗΣ

Βρασίδας Καραλής

Η παρούσα μελέτη δεν αποτελεί μια ερμηνευτική προσέγγιση στο θεατρικό έργο *Ο Χριστός στη Ρώμη* (1946) του Άγγελου Σικελιανού, αλλά μια απόπειρα ακριβέστερης τοποθετήσεώς του μέσα στη θεατρική πράξη και ποιητική του 20ού αιώνα. Σε άλλη μελέτη μας επιχειρήσαμε να περιγράψουμε το χώρο των αναφορών και των συνδηλώσεων, που χαρακτηρίζουν εν συνόλω το δραματικό έργο του Σικελιανού¹. Πιστεύουμε ότι οι περισσότεροι μελετητές των θεατρικών του υπερτονίζουν τον ποιητικό χαρακτήρα των δραμάτων και υποτιμούν ή υποβαθμίζουν τη θεατρικότητά τους, δηλαδή την παραγωγή νόηματος μέσα από τη θεατρική παράσταση. Αυτό δεν οφείλεται απλώς στη στιχουργική μορφή των έργων· υπάρχει μια σκόπιμη συμπύκνωση λόγου, δράσης και εικόνας στα δράματα αυτά, η οποία συχνότατα καθιστά κάθε απόπειρα παράστασης, αλλά και ανάγνωσής τους, αδιαφανή και μετέωρη. Μια παρόμοια αίσθηση μετέωρου λόγου, ενός λόγου που δεν συνείρεται ή που δεν βρίσκεται το συγγενές του ανάλογο εκτός του κειμένου, αποτελεί την κυρίαρχη εντύπωση μέχρι σήμερα κατά την προσέγγιση κάθε δραματικής κατάθεσης του Σικελιανού.

Επί πλέον, όποιος πρωτοδιαβάξει δραματικά έργα του αγωνί-

---

1. Β. Καραλής, «Το δραματικό έργο του Άγγελου Σικελιανού», *Διαβάω*, Δεκ. 2002, σσ. 151-154.

ΓΙΑ ΤΗ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ
ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΧΡΙΣΤΟΣ ΛΥΟΜΕΝΟΣ
Ή Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΔΙΓΕΝΗ
ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ

Μιχάλης Πιερής

Οι κρίσεις για το δραματικό έργο του Σικελιανού είναι, κατά τεκμήριο, αρνητικές. Οι παλαιότεροι θεατρικοί κριτικοί δεν διαστάζουν να επισημαίνουν, κρίνοντας παραστάσεις έργων του, αδυναμίες του δραματικού Σικελιανού, καθώς θεωρούν ότι δημιούργησε περισσότερο ένα ποιητικό, παρά ένα θεατρικό έργο.

Παραθέτω, ενδεικτικά, μια κρίση του 1962, στην οποία συνοψίζονται εν πολλοίς και απόψεις προγενέστερων θεατρικών κριτών:

«[Ο Σικελιανός] δεν κατόρθωσε να δημιουργήσει Θέατρο. Ο Λόγος του έμεινε Ποιητικός και όχι Τραγικός. Οι τραγωδίες του απαγγέλλονται, δεν παίζονται. Ούτε και τα παθήματα των ηρώων του έχουν τη δύναμη να ξυπνήσουν στο θεατή αισθήματα Ελέου ή Φόβου. Γι' αυτό δεν κατορθώνουν να συγκινήσουν και δεν μπορεί να παιχτούν ούτε σε σύγχρονη Σκηνή Θεάτρου μα ούτε και σε Αρχαίο Θέατρο»¹.

Ωστόσο, πιο κάτω ο ίδιος μελετητής αισθάνεται την ανάγκη να κάνει την ακόλουθη διάκριση:

«Μονάχα ο Χριστός στη Ρώμη και ο Θάνατος του Διγενή έχουν κάποια τραγικότητα, καθώς μέσα από τα σύμβολα ξεπηδάει ο

---

1. Νίκος Α. Λοβέρδος, *Άγγελος Σικελιανός. Κριτική μελέτη*, Πάτρα 1962, σ. 161.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΔΙΓΕΝΗ

Κώστας Γεωργουσόπουλος

Κύριε πρόεδρε, κυρίες και κύριοι, είμαι ευτυχής που έρχομαι μετά από τον Μιχάλη Πιερή, και για πρώτη φορά αισθάνθηκα χάρη που είμαι πολύ μεγαλύτερός του στα χρόνια, διότι εγώ είχα τη μεγάλη τύχη να δω την πρώτη παράσταση στον — σαν χώρο σχεδόν παραγγελία — το 1957· για πρώτη φορά παίχτηκε *Ο Θάνατος του Διγενή* στον Βασιλικό Κήπο της εποχής εκείνης, στον Εθνικό Κήπο, μέσα σ' ένα φυσικό περιβάλλον. Ήταν το θέατρο που είχε ιδρύσει τότε ο Νίκος Χατζίσκος: όλη η σκηνή ήτανε το γκαζόν και οι κλαίουσες ιτιές του βάθους, δηλαδή ο χώρος που ζητάει βασικά ο ίδιος ο Σικελιανός. Ήταν μια παράσταση μυθική — εγώ την είδα επτά φορές — και είχε τη μεγάλη τύχη να έχει σκηνικά και κοστούμια του Γιάννη Τσαρούχη, τα οποία, για να επανέλθω στην πρόταση του κυρίου Καραλή πριν, ήταν όλα τους μίμηση των αμφίων της Ορθόδοξης Εκκλησίας, όλα, με ωμοφόρια με τη γνωστή, τυπική διάκριση ανάμεσα στους επισκόπους, στους ιερείς και στους διακόνους — ήξερε πάρα πολύ καλά αυτή την ενδυματολογία ο Τσαρούχης — και με μια εκπληκτική μουσική του Μάνου Χατζιδάκι, η οποία είχε χαθεί. Τον έβλεπα πολύ συχνά τον Μάνο Χατζιδάκι και του θύμιζα ότι είχε γράψει μουσική για το *Διγενή Ακρίτα*: το είχε ξεχάσει τελείως. Πρόσφατα έγραψα ένα άρθρο γι' αυτό το έργο και μου έκανε τη μεγάλη χάρη η Τιτίκα Νικηφοράκη, η σύντροφος του Νίκου Χατζίσκου, να ξαναπιάξει στα αρ-

Η ΣΥΝΕΧΙΣΗ ΤΩΝ ΔΕΛΦΙΚΩΝ ΓΙΟΡΤΩΝ
Η ΥΠΑΙΘΡΙΑ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ
ΤΟΥ ΔΙΘΥΡΑΜΒΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΟΥ
ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ
ΣΤΟ ΛΟΦΟ ΤΟΥ ΦΙΛΟΠΑΠΠΟΥ
ΣΤΙΣ 24 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1933

Βάλτερ Πούχνερ

Μαζικό θέαμα και απαγγελία ποίησης¹

Τα έργα του Άγγελου Σικελιανού (1884-1951) με αρχαίο μυθολογικό θέμα αποτελούν ένα σημαντικό μέρος του συνόλου της δημιουργίας του², η αρχαία ελληνική τραγωδία συσχετίζεται άμεσα

1. Τα περισσότερα στοιχεία για το μελέτημα αυτό αντλώ από την διατριβή επί διδακτορία της Ευσεβίας Χασάπη-Χριστοδούλου, *Η αρχαιοελληνική μυθολογία στο νεοελληνικό δράμα*, Αθήνα 1997. Για την προμήθεια ορισμένων αποσπασμάτων κριτικών και αναγγελιών από τον Τύπο της εποχής ευχαριστώ θερμά, από τη θέση αυτή, τη συνάδελφο Κ. Πετράκου.

2. Για την εργογραφία και κριτικογραφία του Σικελιανού βλ. τις εξής βιβλιογραφίες: Γ. Κ. Κατσιμπαλής, *Βιβλιογραφία Α. Σικελιανού*, Αθήνα 1946· Φ. Γιοφύλλης, «Συμπλήρωση στη βιβλιογραφία Α. Σικελιανού», *Ο Βιβλιόφιλος* 5 (1951), σ. 6· Γ. Κ. Κατσιμπαλής, «Συμπλήρωμα Βιβλιογραφίας Α. Σικελιανού», *Νέα Εστία* 52 (1952), σσ. 218-244· Γ. Π. Σαββίδης, «Βιβλιογραφία στο Σικελιανό (1909-1945)», *Ηώς* 103-107 (1967), σσ. 305-336· Μ. Καρπόζηλου, *Αφιέρωματα περιοδικών. Συμβολή στην καταγραφή τους (1880-1980)*, Αθήνα 1982, σ. 56· Δ. Δασκαλόπουλος, «Βιβλιογραφικά Έτους Σικελιανού», *Διαβάζω* 46 (Σεπτ.-Οκτ. 1981)· του ίδιου, *Βιβλιογραφικά Σικελιανού (1980-1982)*, Αθήνα 1983· Ι. Μ. Χατζηφώτης, «Εργογραφία - Βιβλιογραφία Άγγελου Σικελιανού 1953-1983», *Σικελιανός 1884-1951*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 1981· Θ. Εύδης, «Δημήτρη Δασκαλόπουλου: "Βιβλιογραφικά Σικελιανού (1980-1982)"», *Νέα Εστία* 113 (1983), σσ. 549-550.

και με το *Διθύραμβο του Ρόδου* τελειώνουν ουσιαστικά οι Δελφικές Γιορτές. Με διαφορετικό τρόπο ο Λίνος Καρζής³¹ και ο Δημήτρης Ροντήρης³² θα συνεχίσουν τις αναζητήσεις για την ερμηνεία του αρχαίου δράματος στην Ελλάδα του 20ού αιώνα. Η έμφαση στο στοιχείο του χορού, που μαρτυρεί η προσπάθεια δημιουργίας νέου διθυράμβου, είναι χαρακτηριστική για τις προσεγγίσεις αυτές από τις αρχές του αιώνα με τις θεαματικές παρουσιάσεις του πλήθους επί σκηνής σε υπαίθριες παραγωγές από τον Max Reinhardt³³. Η παράσταση του 1933 είναι επίσης μια εκδήλωση του νέου «θεάτρου των μαζών», που καλλιεργείται στα απολυταρχικά καθεστώτα και των δύο προσανατολισμών στην Ευρώπη της δεκαετίας του 1930.

31. Βλ. Ε. Α. Σοφρά, *Λίνος Καρζής: ο άνθρωπος και το έργο του*, Αθήνα 1978, και της ίδιας, *Λίνος Καρζής: δεκατέσσερα χρόνια από το θάνατό του 1978-1992*, Αθήνα 1992, καθώς και Α. Γλυτζουρή, *Η σκηνοθετική τέχνη στην Ελλάδα. Η ανάδυση και η εδραίωση της τέχνης του σκηνοθέτη στο νεοελληνικό θέατρο*, Αθήνα 2001, pass.

32. Δ. Ροντήρης, *Σελίδες αυτοβιογραφίας*, Αθήνα 1999 και Γλυτζουρή, ό.π., pass.

33. Πούχνερ, «Ο Φώτος Πολίτης ως σκηνοθέτης αρχαίας τραγωδίας...», ό.π.

Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ

Κυριακή Πετράκου

Μετά τις Δελφικές Γιορτές και την αναμφισβήτητη, παρά τα προβλήματα και τις αντιρρήσεις, επιτυχία τους, το ζεύγος Σικελιανού οργάνωσε την παράσταση του πρώτου ολοκληρωμένου θεατρικού έργου του Άγγελου στην Αθήνα, τον Απρίλιο του 1933. Ήταν και αυτή υπαίθρια, με το στόχο και το νόημα που γίνονται σήμερα οι παραστάσεις στα αρχαία και στα άλλα υπαίθρια θέατρα, μια πρακτική που έμελλε να καθιερωθεί. Την οργάνωση και τη σκηνοθεσία, επίσης και το κόστος, ανέλαβε η Εύα. Το έργο ήταν *Ο Τελευταίος Ορφικός Διθύραμβος* ή *Ο Διθύραμβος του Ρόδου*, το οποίο οι περισσότεροι κριτικοί δεν θεώρησαν προορισμένο για παράσταση. Ωστόσο γράφτηκε, κατά μια μαρτυρία μέσα σε μια εβδομάδα¹, ακριβώς για παράσταση. Η Εύα πληροφορεί ότι η συγγραφή του είχε ως έναυσμα τις συζητήσεις με διάφορους επίσημους, ώστε να συνεχιστεί η δελφική προσπάθεια. Ζητήθηκε ένα έργο για να παρασταθεί μπροστά στα στρατεύματα των συνόρων Μακεδονίας και Θράκης², σχέδιο που δεν πραγματοποιήθηκε, η

1. Γ. Πράτοικας, «Ο Σικελιανός πάντα ζωντανός», *Νέα Εστία* 54 (1953), σ. 967.

2. Εύα Σικελιανού, «Ο ποιητής Άγγελος Σικελιανός», *Νέα Εστία* 38 (1945), σ. 1076. Ωστόσο η Εύα συγγείη τη χρονολογία. Γράφει ότι οι συνεννοήσεις έγιναν το 1933, ενώ ο *Διθύραμβος* είχε κιάλας εκδοθεί το 1932.

Η ΜΟΔΑ ΤΗΣ ΑΝΑΒΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΥΠΑΙΘΡΙΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΚΑΙ Η «ΔΕΛΦΙΚΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ»

Λία Παπαδάκη

Η ιδέα της αναβίωσης του υπαίθριου θεάτρου ξεκινά από την Αναγέννηση με τις παραστάσεις, που οργάνωναν στους κήπους τους οι ευγενείς στην Ιταλία¹, για να συνεχιστεί με την αναπαράσταση του θείου πάθους στο Oberammergau το 1624 και τις υπαίθριες παραστάσεις του Γκαίτε² στη Βαϊμάρη (1889-1896). Ο Νίτσε επαναφέρει στην επικαιρότητα την ανάγκη για γιορτές, θεωρώντας ότι συμβάλλουν στην «απολύτρωση από τη στενή ηθική»³. Την πιο λαμπρή εφαρμογή των νιτσεικών παραγγελμάτων πραγμάτωσε στο Bayreuth από το 1871 ο Richard Wagner. Στα έργα του ανέδειξε τους πανάρχαιους γερμανικούς μύθους ανανεώνον-

1. Επί René d'Anjou, το 1441, παίχτηκε ένας διάλογος του Λουκιανού στον κήπο του νέου Κάστρου της Νάπολης. Ο Pomponius Laetus και ο καρδινάλιος Κιργιο παράγγειλαν να παιχτούν στο Quiriniale της Ρώμης έργα του Πλάτου, του Τερέντιου και του Σενέκα. Το 1524 ο Alessandro Pazzi de Medici και ο Luigi Alamani οργάνωσαν υπαίθριες παραστάσεις τραγωδιών. Η αρένα της Verona χρησιμοποιήθηκε για παραστάσεις το 1700.

2. Υπενθυμίζω ότι υπεύθυνος για τα επιστημονικά χειρόγραφα των αρχείων του Γκαίτε στη Βαϊμάρη ήταν ο Rudolf Steiner, ο Γερμανός αποκριφιστής, που λειτούργησε ως πρότυπο για τον Σικελιανό.

3. Άγγελος Σικελιανός, *Πεζός Λόγος*, τόμ. Β', Ίκαρος, Αθήνα 1980, σ. 58.

ενδιαφέρον της Εύας για τη βυζαντινή μουσική και τα στυλιζαρισμένα αρχαϊκά ανεβάσματα τραγωδίας τύπου Παχτίκου. Ο ανορθόδοξος συμφωρμός νεοαποκρυφιστικών κηρυγμάτων με τις «προοδευτικές» αντιλήψεις του δημοτικισμού είναι νομίζω η πιο ενδιαφέρουσα συνεισφορά του ζεύγους Σικελιανού στο θέμα της αναβίωσης και εκκρεμεί σήμερα η επανεκτίμησή της.

- Επειδή η «Δελφική Προσπάθεια» ήταν «φιλελληνική» στη σύλληψή της, βρήκε τη μεγαλύτερή της απήχηση στους ξένους ελληνοιστές.
- Το εγχείρημα των Σικελιανών προσέκρουσε στην αντίδραση των επαγγελματιών του ελληνικού θεάτρου που δεν ήθελαν να δεχτούν τον ανταγωνισμό των επιφανών ερασιτεχνών.

ΟΙ ΔΕΛΦΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΚΑΙ Η ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ¹

Βαρβάρα Γεωργοπούλου

Η αναβίωση του αρχαίου δράματος, αρχίζοντας από τις ερασιτεχνικές απόπειρες του 19ου αιώνα, εδραιώνεται με τις επαγγελματικές παραστάσεις του «Βασιλικού Θεάτρου» και της «Νέας Σκηνης» στην πρώτη δεκαετία του εικοστού. Στη συνέχεια σημειώνει αισθητή κάμψη, αφού η υπόθεση περνάει στα χέρια του επαγγελματικού θεάτρου. Οι παραστάσεις της «Εταιρείας Ελληνικού Θεάτρου» με τον *Οιδίποδα* σε σκηνοθεσία Φώτου Πολίτη, το 1919, και τους *Πέρσες* σε σκηνοθεσία του Αλ. Λιδωρίκη το 1920, εγκαινιάζουν τη «λόγια» φάση του αρχαίου δράματος, που συνεχίζει ο Σπ. Μελάς με την παρουσίαση των *Επτά επί Θήβας*. Η Δελφική απόπειρα των Σικελιανών, αποτελεί σημαντικό βήμα στην αναβίωση του αρχαίου δράματος, χωρίς αυτό να εντάσσεται στα σχέδια των εμπνευστών της.

Η Αμερικανίδα Εύα Πάλμερ, σπουδάζοντας σκηνοθεσία στο Παρίσι, θα «μνηθεί» από την χορεύτρια Ισιδώρα Ντάνκαν στις

1. Η εισήγηση δεν φιλοδοξεί να καλύψει την κριτικογραφία των Δελφικών Γιορτών. Η αναλυτική βιβλιογραφία του Γ. Κατσιμπαλή για τον Άγγελο Σικελιανό έχει δημοσιευτεί στο συλλογικό αφιέρωμα: *Άγγελος Σικελιανός 1884-1951*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 1971, σσ. 197-258. Ειδικά για τις Δελφικές Γιορτές, σσ. 212-225, 228 και pass. Επίσης πλούσιο υλικό υπάρχει στο αφιέρωμα Εύα Πάλμερ Σικελιανού του περιοδικού *Ηώς* 103-107, Αθήνα 1967.

τος, με την καθιέρωση της δημοτικής στη μετάφραση και τον κυρίαρχο ρόλο που δόθηκε στην παρουσίαση του χορού. Το αρχαίο δράμα αρχίζει να αποκτά λαϊκά ερείσματα και συγχρόνως εντάσσεται στους προβληματισμούς των λογίων. Οι Δελφικές Γιορτές διαδραμάτισαν πρωτοποριακό ρόλο στον επαναπροσδιορισμό εννοιών και όρων όπως «λαός», «λαϊκότητα», «ελληνικότητα», «παράδοση», «αρχαίος πολιτισμός»: βασικά αιτήματα της επόμενης μεσοπολεμικής δεκαετίας και κινητήριοι άξονες της λεγόμενης γενιάς του '30. Στο θέατρο οι αναζητήσεις αυτές εκφράστηκαν ποικιλόμορφα από τον Κουν, τον Καραντινό, τον Κατσέλη και άλλους σκηνοθέτες⁶².

Η δελφική μυσταγωγία των Σικελιανών, έργο με πρώτη και ίσως και τελευταία ματιά ενός «αλαφροϊσκιωτου» και μιας ερωτευμένης αρχαιολάτρισσας, φέρνοντας τη σφραγίδα του μεγάλου έργου, εξακολουθεί και σήμερα να προκαλεί το θαυμασμό και να τροφοδοτεί τόσο την Τέχνη, όσο και την Επιστήμη.

62. Βλ. Γλυτζουρή, ό.π., σσ. 541-542, 553-595 και pass.

Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΜΙΑΣ ΗΘΟΠΟΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΡΟΛΟ ΤΗΣ ΣΙΒΥΛΛΑΣ

Άννα Συνοδινού

Η Ελλάδα, μισόν αιώνα, στερείται τη θεελλώδη παρουσία του μέγιστου Ποιητή Άγγελου Σικελιανού. Πενήντα χρόνια από την κοίμησή του, η Πολιτεία τον συνεορτάζει το 2001 μαζί με τους Ανδρέα Εμπειρίκο, Γρηγόριο Ξενοπούλο και Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, που τίμησαν τα Γράμματα και την Ποίηση.

Το αποτέλεσμα όμως, του πολυώνυμου αυτού εορτασμού, δυστυχώς, έχει ως συνέπεια την ανεπάρκεια της αρμόζουσας παρουσίασης, ως γνωστικής ωφέλειας, του έργου ενός εκάστου σε πανελλήνιο επίπεδο. Κι έτσι, το Ελληνικό Κοινό απόλαυσε κατά περιοχές «λίγο απ' όλα για όλους».

Η τιμή που μου παραχωρείται απόψε είναι σπάνια γιατί ποτέ δεν μου έθεσε κανείς το ερώτημα: «τι αισθάνεται ένας ηθοποιός, ένας ερμηνευτής, ένας υποκριτής της σκηνής, όταν παίζει, ερμηνεύει, υποδύεται ένα άλλο πρόσωπο, ένα Σύμβολο, ή μια ηρωίδα», παρά μόνο το Θεατρικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σας ευχαριστώ.

Με ρώτησαν προ ολίγου από το ακροατήριο: «Σίβυλλα ή Σιβύλλα θα την πείτε;» – «Θα πω αυτό που γράφει η ιστορία».

Η αναφορά μου είναι στη *Σίβυλλα* ή *Σιβύλλα* του Άγγελου Σικελιανού, ένα δράμα που γράφεται ή προφέρεται με τους δύο αυτούς τονισμούς, όχι μόνο για τις τονικές ανάγκες του στίχου, αλλά επειδή στην εποχή που αναπτύχθηκε ο μύθος της, ήτανε σε χρήση ο διπλός τονισμός του ονόματος.